

ROBERT SHUMAN IJODINING SHAKLLANISHI VA MOHIYATI

Saidxonov A.S.

O‘zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

Saidkhonov98@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolaning markazida romantizm davrining musiqa shoiri hisoblangan nemis kompozitori, pianist Robert Shuman ijodi o‘rin egallaydi. Maqolaning maqsadi ushbu kompozitorning hayot va ijod yo‘li uning shakllanish boshqichlarini yoritishdan iborat. Maqola san’atshunoslik sohasidagi barcha qatlamlar uchun kerakli material bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: San’at, musiqa, fortepiano, kompozitor, romantizm, mumtoz musiqa, konsert.

Аннотация: Данная статья посвящена творчеству немецкого композитора и пианиста Роберта Шумана, считающегося музыкальным поэтом эпохи романтизма. Цель статьи – пролить свет на жизненный путь и творчество этого композитора. Статья служит необходимым материалом для всех пластов в области искусствоведения.

Ключевые слова: Искусство, музыка, фортепиано, композитор, романтизм, классическая музыка, концерт.

Annotation: This article is devoted to the work of the German composer and pianist Robert Schumann, considered a musical poet of the Romantic era. The purpose of the article is to shed light on the life and work of this composer. The article serves as necessary material for all layers in the field of musical art.

Key words: art, music, piano, composer, romanticism, classical music, concert.

Musiqa san’ati til va millat tanlamaydi, butun dunyo musiqa san’ati ixlosmandlari aynan musiqa orqali o‘zaro fikr almashadilar. Yurtimizning musiqiy hayoti, uning o‘tmishdagi shonli tarixi xususida so‘z ketganda “Ustoz-Shogird” ananalarini eslamay ilojimiz yo‘q. Albatta bu an’ana nafaqat bizning o‘zbek musiqa merosimizni balki jahon mumtoz musiqasi merosini bizgacha sof, professional darajada olib keldi. Shu sababdan ham I.S.Bax, Y.Gaydn, V.A.Motsart, L.V.Betxoven, F.Shopen, R.Shuman, I.Brams, F.List, P.I.Chaykovskiy, S.Raxmaninov v.b. kabi buyuk daholar yaratgan durdona asarlar bilan dunyodagi barcha millat va xalqlar faxrlanadi, ularni haqli ravishda butun insoniyatning bebaho boyligi deb biladi.

Bugungi kundagi izlanishlarimizning markazida romantizm davrining musiqa shoiri kalb kuychisi deya e’tirof etilgan nemis kompozitori Robert Shumanning ijodi joy olgan. Bizni haqli ravishda musiqa shoiri deb atalgan kompozitor Robert Shuman yashab, ijod qilgan davrdan ikki asr ajratib turadi. Kompozitorning tavalludiga 200 yildan oshibdiki uning butun musiqa olamini Shumanniana ijrochiligi va tadqiqotining yangi rivojlanishiga undaydi.

Kompozitor hayoti davomida unchalik tushunilmagan Shumanning fortepiano, vokal, simfonik va kamer musiqasi jahon konsert repertuarida o'z yurishini davom ettirmoqda. Shuman ijodiy merosining badiiy qiymati bugungi kunda juda katta, chunki Shuman musiqa madaniyatining eng buyuk fidoyilaridan biri sifatida paydo bo'lishi san'atning yuksak g'oyalarga beg'araz xizmati bilan musiqa ixlosmandlarini o'ziga jalb qiladi.

Shuman ijodini dolzarbligi muallifni kompozitorning badiiy tafakkuri mavzusini ko'tarishga, xususan, «kaleydoskopik» xarakteristikasi ittifoq tomonidan muvozanatlangan uning fortepiano sikllarining umumiy kompozitsion naqshlarini aniqlashga undadi. Miniaturalar rivojlanish yo'li orqali. Shuman – XIX asrning yigirmanchi yillarida adabiyot ta'sirida musiqada shakllangan va u bilan chambarchas bog'liq holda rivojlangan nemis musiqiy romantizmining ruhi. Romantiklar klassitsizm qoidalarini rad etdilar, ular rassomdan to'liq erkinlikni talab qildilar, ularning talablarini bu go'zallik va xunuklik aralashgan, fojiali tabiatning haqiqiy hayotiga mos kelishi bilan asosladilar. Ular erkin hissiy san'atni qo'llab-quvvatladilar.

Romantiklarning vazifasi san'at hayotni yaxlit oqim sifatida his qilish va etkazish edi bu erda hamma narsa birlashtiriladi. Klassiklarning musiqasi tinglovchilarga qalb uyg'unligi haqida gapirgan bo'lsa va dunyo, keyin romantiklar musiqasi, birinchi navbatda, disharmoniya haqida hikoya qiladi, u isyonkorlikni namoyon etdi. Romantizmga xos bo'lgan insonning ichki dunyosiga murojaat qilish hissiy zo'riqish istagida ifodalangan va bu musiqaning ustuvorligini belgilab bergan. Va lirika, demak, romantiklar musiqadagi lirik boshlanishning qadr-qimmatini, inson ichki dunyosi, his-tuyg'ulari, kayfiyatning eng nozik tuslarini yetkazishdagi kuch va komilligi bilan barcha salaflaridan o'zib ketgan.

Davr tendentsiyalari bilan birga 1920-yillarning oxirida Jan Pol va E.T.A.Goffmannning adabiy-estetik kelib chiqishidan shakllana boshlagan Shumanning romantik qarashlari 1930-yillarda o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi. Shuman o'zining fortepiano asarida F.Shubert va K.M.Veber qo'ygan g'oyalarning davomchisi bo'lgan, biroq uning musiqasi ham tushunchasi, ham mazmuni, ham ifodalash usuli bilan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Shuman musiqiy romantizm tarixida markaziy o'rinni egallaydi, chunki uning ijodi bilan musiqiy romantizm o'z taraqqiyotining yangi bosqichiga – yetuklik bosqichiga kirganini. Uning ijodi Bidermeyer davriga, Filistlar davriga qarshi chiqdi, bu o'sha davrda yozgan deyarli barcha rassomlar, musiqachilar va yozuvchilarda o'z izini qoldirdi. Kompozitor insoniyatni dunyoga tanitdi, musiqada yangi yo'llarni ochdi.

U inson qalbining sirlariga kirib, uning shaxsiy tabiatini aks ettira oldi, ohangning yaqinligi, psixologizm va samimiylik kabi fazilatlarini musiqada etkazish. Uning uchun Mohiyat, bir tomondan, Tomas Mann tomonidan ilgari surilgan «ichki» ta'rifi to'liq mos keladi, boshqa tomondan, istehzo, go'zallikka erishib bo'lmaydigan og'riq va intizorlik hissi va bema'nilik hissi. Filistizm aralashgan.

Uning ijodiy faoliyatining birinchi o'n yilligida sodir bo'layotgan voqealarga munosabat bildirish uchun romantik ehtiyoj eng kuchli edi. Shumanning ijodida uchta omil ishtirok etdi: Shuman – shaxs, shoir va musiqachi. Birinchisida, agar bu shaxsiyatga javob bo'lsa, unda ichki erkinlikka chanqoqlik, samimiylik va fikr chuqurligi eng aniq namoyon bo'ldi va agar tashqi qo'lga kiritilgan bo'lsa, uning bevositaligi aniq va aniq portret konturini berdi. Ikkinchidan, tuganmas xayol boyligi va yorqin hazil namoyon bo'ldi, uchinchisi esa o'ziga xoslik va daholikni berdi. Shumanning asl elementi – improvizatsiya shu yerdan kelib chiqadi. U juda ko'p improvizatsiya qilgan, pianino uning his-tuyg'ulari va fikrlarining dirijyori edi bastakorlik faoliyatining boshida va kasbiy kamolot yillarida, ammo «Musiqachilar uchun qoidalar»² asarida kompozitor katta ishtiyoqdan ogohlantiradi improvizatsiya va fantaziya qilishdan ko'ra ko'p vaqtingizni musiqa yozishga bag'ishlashga undaydi.

Shuman musiqiy g'oyalarni osonlik bilan qog'ozga tushurardi, u darhol eng muhim omilni tez anglardi va o'ziga tegishli qilib olardi. U birinchi g'oya har doim eng yaxshisidir deb hisoblagan, chunki aql xato qilishi mumkin, lekin hislar hech qachon xato qilmaydi. Va haqiqatan ham, uni qo'llarida ushlab turish omadli bo'lganlar kundaliklar, insholarning dastlabki qoralamalarida barcha mavzular o'zining yakuniy shaklini olganligini ta'kidlaydi.

Robert Shuman — romantizm davri san'atining ajoyib hodisasi. XIX asr kompozitorlarining yorqin nomlari galaktikasida u alohida o'rin tutadi. R.Shuman o'z hayoti va ijodida o'zini imkon qadar dinamik tarzda ifoda etishga intildi. Yorqin energiya va ijodga chanqoqligi turli yo'nalishlarda namoyon bo'ldi. Ijrochilik va adabiy-tanqidiy ishlarda, musiqiy hayotni tashkil etish va kompozitorlik sohasida.

R.Shuman atrofida sodir bo'layotgan hamma narsaga maftun bo'lib, barchani hayot girdobiga, fantastik taassurotlarga jalb qilishni xohladi. Uni cheksiz, maftunkor harakat jarayoni band etgan shunda u: «Mening miyamda minglab rejalar aylanadi. Ba'zan musiqiy g'oyalar oqimidan yorilib ketay deyman. Menga dunyoda sodir bo'layotgan hamma narsa – siyosat, adabiyot, odamlar; bularning barchasi haqida o'z ladimda o'ylayman va keyin bularni barchasi ifoda izlab tashqariga chiqini xohlaydi va musiqa orqali o'z ifodasini topadi».

U bir vaqtning o'zida bir nechta asarlar ustida ishlay olardi va sakkiz kun ichida o'zining sevimli ijodkori Kreysleryanni yaratdi, bu ishning ko'lamini hisobga olsak, o'z-o'zidan jasorat edi. Ma'naviy universalizmning bunday namunasi romantizmning o'ziga xos xususiyatidir. Musiqaning «hissiyotlar yuqishi» insonning o'zini dunyodagi o'rnini, shaxsiyatining yaxlitligini izlashda o'zining chuqur poydevoriga egadir.

Romantik dunyoqarashning umumiy qirralari bilan aloqada bo'lgan Shuman obrazlari diapazoni noodatiy fantaziya o'yini, kayfiyatning hissiy va psixologik ko'lamining qutbli keskinlashuvi va intellektual chuqurligi bilan ajralib turadi. Mashxur musiqashunos olim, tanqidchi B.Asafyev Shuman haqida quyidagicha

² Шуман Р. «Жизненные правила для музыкантов» Переводчики А.Г.Габричевский и Л.С.Товалева, М.: - Музгиз, 1959 год, 57 бет

fikrda: «Shopen – mukammallik, Shuman esa hissiy jihatdan o‘ziga xoslikdir»³. Shuman tuyg‘ularining dastlabki yangiligiga tegish, mo‘jizalar va yolg‘onlarga bo‘lgan bolalarcha sodda ishonchni his qilish, ikki dunyoda bo‘lish paradoksini his qilish imkoniyati – bu R.Shuman musiqasini favqulodda jozibali qiladi.

Shumanning fortepiano ijodi – badiiy imtihonning asosiy sohasi bo‘lgan. Kompozitor uslubining o‘ziga xos xususiyatlari aynan shu yerda shakllanadi. Ijodining birinchi yigirma uchta opusi faqat fortepiano uchundir. Musiqa san’atining boshqa yo‘nalishlarining rivojlanishi bilan chalg‘ishni istamay, kompozitor keyinchalik cholg‘u asbobiga hurmat ko‘rsatib, fortepianoning cheksiz bo‘lib ko‘ringan imkoniyatlarini maqsadli ravishda o‘rganadi. Shuman yoshlik chog‘laridan fortepianodachalishni ko‘p mashq qilgan va konsert pianinochisi bo‘lishga hamda o‘sha davrning ko‘zga ko‘ringan pianinochilari I.Gummel, I.Mosheles, A.Gerts, S.Talberg kabi yorqin virtuozlardan o‘zib ketishga intilgan.

Fortepiano asarlari unga nafaqat ekspressivlikning yangi usullarini mashq qilish laboratoriyasi sifatida xizmat qildi balki, Shuman uchun bu cholg‘u eng yaxshi do‘st va orzu umidlarini ishongan edi. FlUshbu cholg‘u bilan birga Shuman musiqiy g‘oyalar va she’riyatning yangi olamini ochdi.

Shuman o‘zining badiiy maydonini nemis romantik adabiyoti qahramonlari va unga yaqin odamlarning xususiyatlari taxmin qilinadigan fantastik qahramonlar bilan to‘ldiradi. Ularning hayoti ikki parallel dunyoda – quvonch va azob, orzular va umidsizliklarga to‘la haqiqiy dunyoda va ular yuzlarini niqob ostida yashiradigan va hamma narsa sir pardasi bilan qoplangan teatrlashtirilgan shartli dunyoda sodir bo‘ladi. U ham o‘zini shu muhitda ko‘radi.

Shuman xayoliy teatrining barcha qahramonlari bir vaqtning o‘zida uning adabiy-tanqidiy faoliyatining «hammualliflari» va fortepiano kompozitsiyalarining «aktyorlari» dir, bu uning Karnaval asarida sezilarli darajada ko‘rinadi. Kreisleriana musiqiy materialidan Davidsbundlersdagi shifrlangan harflar ostida yashiringan, qarama-qarshi o‘zgarishlarda taxmin qilishadi. Bu romantik uslubning umumiy xususiyatlaridan birini va xarakterli munosabat uslubining bevositaligi ko‘rsatadi.

Originallikni amalga oshirish Shuman uslubida topilgan romantizm estetikasiga xos xususiyat ikkilikdir. Bu global kataklizmlarning fojiali tasvirlarini keltirib chiqarmaydi, ideallar va real hayot o‘rtasidagi halokatli tafovut rassom shaxsiyatining bo‘linishiga olib keladi, u o‘z san’ati yordamida dunyo tartibini o‘zgartirishning iloji yo‘qligini tushunadi. Ma’naviy psixologik bo‘linish holati kompozitorni hayajonga soladigan hayotiy voqealar va shaxsiy kechinmalarni ko‘p qirrali aks ettirish vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Fikr ikkilik u badiiy butunlikning dramatik mantiqini qurish uchun foydalanadi, u an’anaviy shakllar nuqtai nazaridan tushuntirib bo‘lmaydigan ko‘plab asarlarning funktsional asosini tashkil qiladi.

Musiqiy shakllarning diapazoni juda keng. Katta kontseptual kompozitsiyalarni yaratish istagi qisqacha eskiz, miniatyuraga moyillik bilan

³ Асафьев Б.В. Музыкальная форма как процесс. – М.: Музгиз, 1963. – 19 бет

uyg'unlashadi, bu erda R. Shumann musiqiy ekspressivlik majmuasini tubdan yangilashda ajoyib muvaffaqiyatlarga erishadi. Sonatalarda u L. Betxoven an'anasini davom ettirib, ularni she'riyat va rapsodiyaning romantik tamoyillariga mos ravishda o'zgartiradi.

Ularda qarama-qarshi dramaturgiya harakat orqali singib ketgan tematik rivojlanishning intensivligi bilan to'ldiriladi. Ushbu uslubda 6 ta fortepiano sonatalari, shu jumladan 3 ta yoshlar uchun yozilgan sonatalar va dastlab katta sonata sifatida rejalashtirilgan Fantaziya C-dur.

Keling, Shumanning katta kompozitsiyalarni va xususan, sonatalarni shakllantirish tamoyillariga munosabati masalasiga to'xtalib o'tamiz. Kompozitorning zamonaviy asarlar tahlili haqidagi maqolalari va sharhlariga murojaat qilsak, 1835 yilda, fortepiano sonatalari ustida ish boshlanganda, bastakor o'z fikrlarini quyidagicha to'liq ifodalaydi: «Uch qismni bir butunga yopish, menimcha, barcha sonatalar bastakorlarining niyati.

Keksa ijodkorlar buni shakl va ohang bilan ko'proq tashqi ko'rinishda qilishgan. Yoshlar alohida qismlarni kengaytirib, ularda yangi ichki qismlarni yaratdilar, ular siklning yangi qismini – skersoni ham ixtiro qildilar. Biroq, ular tsiklning bir qismida bitta g'oyani ishlab chiqish bilan cheklanmadilar: «ular buni sezilmas tarzda boshqalarga kiritdilar, bu erda u boshqa ko'rinishlarda, boshqa refraksiyalarda paydo bo'ldi. So'nggi paytlarda siklning alohida qismlari bir-biri bilan yanada chambarchas bog'liq bo'lib qoldi, shuning uchun bir lahzali o'tish yordamida biri ikkinchisiga qo'shiladi»⁴.

Taqqoslash uchun L. Betxovenning ijodini eslaylik, unda maqolada keltirilgan ko'plab yangiliklar qayd etilgan. Bunday holda, biz hammaga ma'lum bo'lgan faktlarni, yuqori samarali, murakkab Hammer-Klavier sonatasi bilan maxsus parallellik kuzatamiz. "Kreutzer" sonatasining nomi qiziq bo'lib, u avtografda Forteplano va majburiy skripka uchun, juda konsentratsiyalashgan uslubida yozilgan, deyarli konsertga o'xshash sonata.

Betxoven uch yoki to'rt qisimli tsiklni namunali deb hisoblagan, ammo u uni sezilarli darajada o'zgartirdi, qismlarni bog'lashning turli usullarini, shu jumladan ajralmas o'tishni *attaca* ni qo'llagan.

Shuman Betxoven an'anasini davom ettirdi va uchta fortepiano sonatalarida to'rt qisimli siklni buzilmasdan qoldirdi. Klassik tendentsiyalar siklning qismlari ichida shakllanish tamoyillarida ham namoyon bo'ldi. Shu bilan birga kompozitor yangilanishga intilgan. Kompozitor asar qahramonini eng jozibali, turli badiiy obrazlarni qayta tiklashga qodir, deb hisoblagan.

Yangi tsiklik tuzilmalar Shuman tomonidan an'anaviy variatsion shakl asosida yaratilgan. Ularning o'ziga xosligi butunni birlashtirishning yangi mantig'ida yotadi, bu erda psixologik motivlarga ustunlik beriladi. Parchalarning kaleydoskopik o'zgarishi aniq yoki yashirin dastur, badiiy ohanglar yoki musiqiy materialni almashtirish jarayoni bilan izohlanadi. So'zimizga dalil sifatida

⁴ Шуман Р. О музыке и музыкантах: Собр. Ст. В 2-х т. Т. I. / Сост. И Коммент. Д.В. Житомирского; Пер. с нем. А.Г. Габричевского и Л.С. Товалевой. – М.: Музыка, 1975. – 176

kompozitorning «Intermezzo», «Karnaval», «Simfonik etyudlar», «Kreysleriana» sikllarini eslab o'tamiz.

Original modelning bilvosita parallellarini R.Shuman va boshqa musiqiy misollarda, jumladan, I.S.Baxning Syuitalari, L.Betxovenning Bagatellari, F.Shubertning Landlers...⁵ asarlarida uchratish mumkin.

Endi biz pianist uslubini qisqacha tavsifini taqdim etib, eslab o'tamiz. O'ziga xos originallik, tabiiyki bu Bax va Betxoven an'analariga asoslangan yangi texnikada namoyon bo'ladi, lekin boshqa musiqiy tilda «so'zlash», ilgari noma'lum bo'lgan his-tuyg'ular va kayfiyatlarning boyligi va farqida bitmas-tuganmasdir.

Fresk uslubi to'liq ovozli akkord qatlamlari batafsil artikulyatsiya bilan birlashtirilgan, har bir musiqiy lahzaning individual xarakterini ijrochi his qila oladi. Noodatiy tarzda buzilgan melodik intonatsiya bilan birlashtirilgan murakkab pulsatsiyalanuvchi ritmlar, ovozning vaznsiz shaffofligi paradoksal ravishda polifonik teksturaga aylanadi. Aytish joizki Shumanning pianizmi I.Brams, E.Grig, P.Chaykovskiylarga katta darajada ta'sir ko'rsatgan.

Keling, dinamikani, templarni, artikulyatsiyani, pedalizatsiyani belgilashning turli usullariga e'tibor qarataylik. Klassik san'atdan kelib chiqqan an'anaviy atamalar «zamonaviy» belgilar bilan birga mavjud bo'lib, romantik uslubning o'ziga xosligini aks ettiradi.

O'sha davrning asboblari bilan tanishishni boshlaganimizda kutilmagan teginishlar paydo bo'ladi. Bu savolga murojaat qilish, shuningdek, Shumanning virtuozi pianinochi sifatida martabaga bo'lgan cheksiz istagidan dalolat beruvchi biografik faktlar bilan boshlanadi.

Shuman o'z maktublarida cholg'uning zarur va kerakli sifatleri haqida shunday so'z yuritgan: «Fortepianoning mohiyati va o'ziga xosligi, asosan, uning uchta xususiyatida – Betxoven va Shubertdagi kabi tovushlarning ko'pligi va garmoniyalarning o'zgarishida namoyon bo'ladi. Filddagi kabi pedaldan foydalanishda va Chernydagi kabi ravonlikda»⁶.

Yaratilgan tasvirlarni uzatish uchun asboblarning mavjud imkoniyatlariga e'tibor qaratish kerakligi aniq. Biroq, Shuman ijodidagi badiiy tushunchalar va o'ziga xos tovush voqelik o'rtasidagi munosabat murakkab va noaniqdir.

Yumshoq va nozik munosabatni talab qiladigan asboblarda og'irlikdagi chalish va og'ir zarbalardan foydalanish mumkin emas. Shu bilan birga, Shumanning katta va zich pozitsiyali chalishni talab qiladigan ko'plab epizodlari mavjud.

Shuman uchun dinamik atamalar kam ma'noga ega edi, chunki ular tovushning nisbiy kuchidan boshqa hech narsani tuzatmagan va akustik beqarorlik tufayli uni tuzata olmadi. U majoziy va badiiy tafakkur har doim mavhumlik bilan og'zaki yo'nalish ekspressiv tarkibni tartibga solishga urinishlarni yengadi, deb hisoblardi. Kompozitor dinamik belgilarni qat'iy, hatto astsetik tarzda qo'ydi, bu

⁵ Bu haqida D.Jitomirskiyning Robert Shuman hayot yo'li va ijodiga bag'ishlangan monografiyada batafsil so'z boradi.

⁶ Шуман Р. Письма. В 2-х т. Т. 1. / Пер. с нем., сост., коммент. Д.В. Житомирского. – М.: Музыка, 1970. — 175 с.57

I.S.Baxning dinamikasini eslatadi. *Pp* – *ff* ga mos keladigan masofaviy tovush effektlarini kontrastli taqqoslash usullari, XVII–XVIII asrlarning klavir amaliyoti, xususan, *conserto grosso*⁷ janri ta'sirida.

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati:

1. Друскин М. С. Творческий метод Шумана // История и современность: статьи о музыке. – Л.: Сов. Композитор. Ленингр. Отд-ние, 1960. – С. 36-48.
2. Ларош Г. А. Шуман как фортепианный композитор // Избранные статьи в пяти выпусках. Вып. 5. – Л.: Музыка, 1978. – С. 19-29.
3. Житомирский, Д.В. Роберт Шуман / Д. В. Житомирский. – Москва: Музыка, 1964. – 880 с.
4. Абдулло, Саидхонов. «ЖАНР ФОРТЕПИАННОГО ЭТЮДА ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ЭВОЛЮЦИИ». Пионер: Журнал перспективных исследований и научного прогресса 1.4 (2022): 175-179.
5. Saidkhonov, Abdullo. "HISTORY AND DEVELOPMENT OF THE INSTRUMENTAL CONCERT GENRE." Gospodarka i Innowacje. 24 (2022): 68-72.
6. Saidkhonov, Abdullo. "The Introduction and Popularization of the Era of Romanticism." Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science 4.6 (2023): 142-147.

⁷ Ushbu atamani birinchi bo'lib Arkanjello Korelli orkestr uchun yozilgan asarlarida ko'lladi. Italyanchadan tarjima qilinganda «Katta konsert» deb yuritiladi.